

УНИВЕРЗИТЕТ У НИШУ
ФАКУЛТЕТ УМЕТНОСТИ
ЦЕНТАР ЗА НАУЧНОИСТРАЖИВАЧКИ РАД
САНУ И УНИВЕРЗИТЕТА У НИШУ
ОДСЕК ДРУШТВЕНИХ НАУКА

Научни симпозијум
ТРАДИЦИОНАЛНА ЕСТЕТСКА КУЛТУРА IX:
ПРОСТОР
Сажеци пријављених саопштења

Ниш, 07. новембар 2014, 11.00 сати
Универзитет у Нишу, Универзитетски трг 2
Сала бр. 8 / приземље

Александар М. Петровић
Универзитет у Приштини, Филозофски факултет у Косовској Митровици
aleksandarpet1@gmail.com

ПРОСТОРНА ДЕТЕРМИНАЦИЈА ЕСТЕТИЧКИХ ИДЕЈА И СВЕТ ЖИВОТА

Апстракт: Простор се у Платоновој философији види као `хора`, испражњена дубина која није одредива појмовно, тј. као `дочековачица` ејдоса који је показују. Аристотелов тварни узрок, путем појма лишености допустио је његово захватање на негативан начин, а касније је као количина телеснина имао у јелинизму фактички запремински карактер пружања. Као свет, простор је вазда мишљен као његова подршка, тј. феноменолошки медијатор који допушта појављивање обличја у њему. Ренесансни појам перспективе бива откриван управо унутар таквог виђења света и носи карактер треће димензије дубине. Након двовалентне сликовитости, наступио је тродимензионалан приказ фигуративности. То је фигурација ствари као осликавање украса оног негда `најлепшег` или украшеног света, према детаљистици праваца димензионисања. Ејдетска компонента ту је истовремено схваћена и као вредносни оквир давања, као и естетички медијатор услова појављивања, тако да естетске структуре у својим небројеним аспектовањима располажу и даље са минималним онтолошким садржајима и максимализмом попуњавања оним опажајним као чулно датим. И Кантов, условно речено интелектуални приступ сагледавањима естетских феномена, као и каснији све више сензуализован став, доводе до услова испитивања распрострања естетске твари, која има границу у сагледавањима властитог присуства препознатљивости. Стваралачки моменат синтезе естетских садржаја и форми карактерише и даље јединство света у просторном континуитету као заузето место у њему.

Кључне речи: ејдос и садржаји, твар и лишеност, појам и структуре појављивања, сазнање и лепо, естетичност и услови бивствовања.

PROSTOR I MEDIASFERA

Apstrakt: Današnja nauka, pre svega – fizika, sve više se oslanja na teoriju o postojanju multiverzuma umesto vladajuće teorije kosmosa, mišljenog kao jedan svet – univerzum. Otuda se, u skladu s ovakvim teorijama, pre može govoriti o prostorima koji istovremeno egzistiraju, nego o jednom prostoru. A ipak je i ovaj multiverzum, iako ga, po definiciji, tvori mnoštvo svetova, na svojevrsan način jedinstven. Ono što ga, naime, čini jedinstvenim jeste koncept da je sačinjen od mnoštva „prostora“ koji su, zapravo, vremena, odnosno temporalne dimenzije prošlosti, sadašnjosti i budućnosti. Kako vreme nije linearno, već je takvog karaktera da, prilikom dovoljnog ubrzanja neke mikro čestice, na primer, ona može participirati istovremeno kako u prošlosti, tako i u sadašnjosti, može se zaključiti da i savremena, kvantna fizika, kao u Aristotelovo doba, favorizuje takvo objašnjenje prostora, koje je, potom, konstitutivno i za razumevanje vremena. Kako s tim u vezi stoji pitanje artifičijelno kreiranih prostora, kao što je tzv. „virtuelni prostor“ i da li je tu zaista reč o prostoru, ili pak o vremenitosti, tj. beskonačnoj sadašnjosti? Drugim rečima, da li je virtuelni medijski prostor samo jedan od mogućih svetova multiverzuma, ili je on pak nekakav međuprostor, kao intrinzični deo svakog mogućeg prostora? Ukoliko je posredi ovo drugo, moguće je pretpostaviti da svaki „prostor“ ili „vreme“ ponaosob, ima svoju „prasiliku“ tj. međuprostor u kome se istovremeno odslikava i nastaje kao novi međuprostor. Apstraktno rečeno, da li je i kako moguće prostorno posredovanje, i da li su mediji nekakva čista sfera međuprostora, bilo kao potkategorija tradicionalnog shvatanja prostora i protežnosti ili jedna posve nova „prostornost“, tj. meuprostor(i) među mnogim, različitim svetovima. Ili da sasvim pojednostavimo pitanje: šta je to, zapravo, mediasfera?

Ključne reči: prostor, vreme, multiverzum, mediasfera, međuprostor.

Бојан Јовановић
Балканолошки институт САНУ
jovanovic.b@gmail.com

ДУХОВНИ ПРОСТОР

Резиме: Одређен границама културног реалитета, духовни простор се поистовећује са распрострањеношћу једног језика којим комуницирају чланови колектива настањени на том подручју. Будући да се на језику, као примарном моделативном систему, стварају и други облици културе, њихова разноврсност, богатство, традиција и дуго историјско трајање конституишу препознатљив културни идентитет заједнице. Духовни простор античких Грка одређен је њиховим језиком, па су сви они који су говорили другим језиком означени варварима, чиме се успостављала јасна цивилизацијска граница и културна разлика међу њима.

Међутим, попут сваког одређења, и ово је спорно и противречно, јер иако се тешко може прецизно дефинисати шта јесте, дух се може јасније одредити оним што није. Према тој негативној одредби, он се не може ограничити, јер је његово иманентно својство да трансцендира просторна и временска ограничења. Духовни простор је као одређење конструкција, па је то повод аутору да преиспита његове противречности у контексту одређених културних и политичких импликација.

Ljiljana Gavrilović
Etnografski institut SANU, Beograd
fifana@gmail.com

LEGITIMIZIRAJUĆA GEOGRAFIJA: MAPE IZMIŠLJENIH SVETOVA

Apstrakt: U saopštenju se razmatra na koji način crtanje mapa nepostojećih (izmišljenih/virtuelnih) svetova daje tim svetovima karakter „stvarnih“ prostora kojima se čitalac (u slučaju svetova iz fantasy literature) ili igrač (u slučaju svetova digitalnih igara) može kretati prateći tok narativa i/ili živeći svoj (alternativni) život.

Poređenjem sa ranim kartografijama relativno nepoznatih RL prostora, pokazuje se da između izmišljanja „izmišljene“ i „stvarne“ geografije nema velike razlike, odnosno da ljudi u svakom slučaju pripisuju različitim prostorima znanja, vrednosti i značenja koje/koja su im važna u svakodnevnom životu, i na taj način dovode „izmišljene“ i „stvarne“ prostore u istu ravan.

Ključne reči: mape, kartografija, izmišljeni svetovi, stvarni svetovi, kulturna geografija

VIDLJIVI I NEVIDLJIVI PROSTOR PRAISTORIJSKIH ZAJEDNICA: TRI SLIKE IZ MLAĐE PRAISTORIJE BALKANA

Apstrakt: Prostor i vreme su dve najvažnije odrednice i najveće nedoumice istraživača svih praistorijskih, ne-literalnih zajednica. Savremena praistorijska arheologija poslednjih godina sve uspešnije rešava pitanje apsolutne hronologije, odnosno odgovara na pitanje kada se nešto dogodilo u bliskoj ili dalekoj prošlosti. Pri tome se najčešće koriste multidisciplinarnе metode prirodnih nauka (radokarbonska merenja ugljenika C-14, dendrohronologija, termoluminescencija, kalijum-argon datumi i drugo). Istraživanje životnog prostora jedne praistorijske zajednice zahteva mnogo složeniji pristup i zasniva se najpre na mukotrpnom proučavanju vertikalne i horizontalne stratigrafije praistorijskih nalazišta. U želji da ukažemo na neke od nedoumica u proučavanju životnog prostora zemljoradničkih i stočarskih zajednica iz mlađe praistorije na Balkanu, izdvojili smo tri teme kojima smo posvetili najviše vremena u našim novijim istraživanjima.

Prva tema se odnosi na proučavanje naselja i nekropola keltskih plemena, koja su se trajno naselila krajem IV i početkom III veka pre n. e. na prostoru srpsko-hrvatskog Podunavlja. Osnovna dilema se odnosi na pitanje izgleda keltskih utvrđenja, tzv. *Oppida*, na prostoru južne Panonije i severnog Balkana.

Druga tema je znatno uža i odnosi se na arheološke potvrde kako su praistorijske zajednice čuvale cerealiје u toku jednogodišnjeg agrarnog ciklusa ili u dužem vremenskom periodu.

Treća tema posvećena je duhovnom habitusu praistorijskih zajednica. Arheološki su na našim prostorima veoma retko sačuvani tragovi svetilišta na otvorenom i kulturna mesta iz predrimskog doba.

Ključne reči: mlađa praistorija, Kelti, čuvari žita, praistorijska kulturna mesta.

ZNAČENJE PROSTORA U ARHITEKTURI I ARHITEKTURE U PROSTORU

Apstrakt: Značenje prostora i oblikovanje arhitekture su neodvojiv proces u kome se mogu prepoznati različite poruke prema kojima se aktivira naš odnos i reakcija. Primena simbola i forme, pojedinačno ili u sadejstvu, trebalo bi da daje poruku o nameni objekta i da u svom individualnom iskazu i karakteru objasni oblik, značenje i estetske komponente arhitekture. Na drugoj strani, neophodno je uspostaviti vezu sa okolinom (fizičkim prostorom) i to oblikovanjem, bojom i materijalom.

U antičkoj rimskoj stambenoj arhitekturi značenje prostora i arhitekture u prostoru najbolje se uočava u transformaciji domusa u rezidencijalno stanovanje. Dodavanjem novih formi preuzetih iz javnih građevina i javnih prostora u stambenu arhitekturu dinastije Flavijevaca na Palatinumu u Rimu radikalno se menja značenje prostora i odnos privatnog i ceremonijalnog. Iako je značenje pojedinačnih formi arhitekture postavljenih u prostoru već bilo izraženo u Neronovoj Zlatnoj kući, puni značaj arhitekture u prostoru biće postignut u Hadrijanovoj vili u Tivoliju.

Uvodjenjem elementa memorijalne arhitekture, kao sastavnog dela rezidencijalnog kompleksa, simbolika i značenje prostora dobijaju svoje posebno mesto. U završnoj fazi, u vreme Konstantina Velikog, rezidencijalno stanovanje dobija novi arhitektonski program, sa snažnom ideološkom porukom i naglašenom simbolikom i značenjem arhitektonskog detalja i prostorne celine.

Ključne reči: prostor, arhitektura, primena simbola, domus, rezidencijalno stanovanje.

Никос Чаусидис

Универзитет „Св. Кирило и Методије“ Скопје, Филозофски факултет

chausidis@gmail.com

ШЕСТОКРАКИ ТРОДИМЕНЗИОНАЛНИ КРСТ КАО ИДЕОГРАМ ОСНОВНИХ ПРАВАЦА ПРОСТОРА

Апстракт: У западној култури преовлађује предубеђење да поштовање крста као симбола и религијског објекта почиње с хришћанством, и да је он пре тога био присутан искључиво у улози ликовног мотива или орнамента. Такво се становиште упорно одржава чак и у научним круговима, на супрот бројним археолошким и историјским примерима који сасвим јасно показују да је крст у многим древним културама, почевши од праисторије, преко египатских и месопотамских, па све до античких медитеранских цивилизација, био поштован као култни објекат, и то у светилиштима и погребним сферама, а ношен је и на телу на исти начин као и у хришћанству – у функцији симбола и амулета. Сасвим је јасно да ова заблуда произлази (спонтано или интенционално) са циљем да се одржи ексклузивни хришћански предзнак крста и да се његова појава веже за ову религију. Међу разним варијантама поменуте грађе нарочиту пажњу привлачи такозвани **тродимензионални** или **просторни крст**, где су уобичајена четири крака (усмерена навише, наниже, улево и удесно) допуњена с још два, оријентисана према напред и према назад. Овај тип крста није нашао своје место у хришћанству, осим у оквиру неких маргиналних езотеричних доктрина. Али је добро познат у хиндуистичкој култури, где носи карактер веома софистицираног просторног симбола. Везан је са шест основних просторних праваца пројцираних на макрокосмичку и микрокосмичку раван, у релацији с кључним религијским категоријама и митским ликовима. У кругу ведских учења његове три осе представљају **три хуне: сатва** (sattva), **раџас** (rajas) и **тамас** (tamas). Трагови сличног система могу се препознати и у хебрејским езотеричним доктринама. И поред поменутих чињеница, изненађује присуство таквих крстова у праисторијским балканским културама (5 – 4. милениум старе ере). Најстарији такви налази потичу из средњег Подунавља, а везују се за неолитске културе овог региона. Израђени су од керамике, а, судећи према отвору пробушеном кроз неке од кракова, висили су на врнци провученој кроз њега. Други пример потиче из Албаније и датиран је у гвоздено доба (8 – 7. век старе ере). Крст је изливен у бронзи према истој концепцији, овај пут с алчицом на врху, намењеном за вешање, што може упућивати на ношење овог крста на телу, као амулета. Присуство ових налаза свакако се не може тумачити као последица утицаја поменутих цивилизација и религија због једноставног разлога – што су старији од њих. Њихова сличност произлази из архетипског карактера тродимензионалног крста, који заправо претставља визуелну манифестацију људског оријентационог апарата на основу којег човек свугде на планети формира идентични концепт перцепције свог тела и околног простора.

Кључне речи: крст, тродимензионални крст, неолит, гвоздено доба, митологија простора, религија, симболи, амулет.

Весна Марјановић
Етнографски музеј у Београду
vesna.marianovic@etnografskimuzej.rs

ДЕМОНИЗОВАНИ ПРОСТОРИ У СРПСКОМ ФОЛКЛОРУ

Апстракт: У прошлости су места попут гробља, воденица, дома покојника, раскрснице, а потом у новије доба и аутопутеви, мостови, тунели и друге тачке комуникације означени као делови „опсаног“ простора. Данас се, поред усмених предања, о њима саопштава јавности путем различитих медија, па се актуелизују и стара предања о демонизованим просторима. Иако су таква места у традиционалном моделу културе сачувана у форми усмених предања превасходно код сеоског становништва, у новије време се врло често сусрећу записи у штампи о „доживљајима“ појединаца и група затечених на неком од издвојених „опасних“ простора.

Концепт демонизованог простора у овом прилогу разматран је у контексту традиционалног модела мишљења и понашања у којем су поменути простори означени као „опасна“ места за окупљање или пролазак у одређено доба дана и ноћи, са освртом на схватања савременика данас. Таква места још увек одликују митологеме о вампиру, девојци у белом или необичним призорима и сл. Представљена грађа резултат је теренских етнолошких истраживања (у источној Србији, Тополи и насељима која припадају општини Топола, у околини Смедерева, у Мачви, у насељима Националног парка Тара, у северном Банату) обављеним у првој деценији и на почетку друге деценије 21. века.

Кључне речи: простор, време, опасно, усмена предања, медији, традиција, савремено.

Милина Ивановић Баришић
Етнографски институт САНУ, Београд
Milina.Barisic@ei.sanu.ac.rs

ПРАЗНИК И ПРОСТОР

Апстракт: Празници су битан сегмент функционисања друштвене заједнице. Тема празновања је због свог животног значаја за заједницу готово увек актуелна и инспиративна. У српској друштвеној реалности егзистирају паралелно традиционални и државни празници, па је простор празничног догађања прилагођен одређеном празнику.

За традиционалне празнике карактеристичан је приватни (кућа и окућница), јавни (село) и сакрални простор (црква). За прослављање државних празника „одговорна“ је држава која, осим што одређује који ће се празници славити као државни, такође одређује просторе празничних догађања.

Кључне речи: простор, празник, Србија.

Мария Маркова

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН, София
m_tarnovska@abv.bg

ПРОСТРАНСТВОТО И СИСТЕМАТА НА КУЛИНАРНИЯ КОД В БЪЛГАРСКИТЕ ТРАДИЦИОННИ ПРЕДСТАВИ: МИТОЛОГИЧНИ АСПЕКТИ

Резюме: Според българските традиционни представи пространството, обкръжаващо човека, се осмисля като организиран, триделен Космос с ясно изразени и прокарани граници по вертикала между горния, средния и долния свят, допълнени от специфична гранична ивица. Всички тези нива се обитават от определени същества, като всяко от тях заема установено място и има своя социална позиция. На небето живеят Бог, архангелите, ангелите, светците, праведните покойници, земята е населена от хората, дивите и питомните животни и растения, а в граничната хронотопна ивица са всички „нередовни покойници”, отклонили се приживе физически, социално или морално-нравствено от обичайната жизнена програма.

Традиционният българин характеризира пространството по много начини, като сред най-интересните изпъква системата на кулинарния код. Тя очертава диетичните режими на отделните обитатели на Космоса, извежда част от белезите им, т.е. действа като разграничител и социален знак. Посредством елементите на кулинарния код самият човек осмисля отношения и кодира пластове (светове) в пространството.

Ключови думи: българи, традиционни представи, пространство, Космос, обитатели, кулинарен код, видове храна и режими на хранене.

Станка Янева

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН, София

[janeva @abv.bg](mailto:janeva@abv.bg)

ТУРИСТИЧЕСКОТО ПРОСТРАНСТВО КАТО СЦЕНА: ПРЕЗЕНТИРАНЕ НА ТРАДИЦИОННИТЕ ЗАНАЯТИ

Апстракт: Представянето на традиционните занаяти днес е най-често в специфични пространства, предназначени за показ на продукцията, уменията на майстора и контакт с публиката. Такива пространства обикновено са дефинирани чрез набор от избрани знакови ресурси, предлагащи търсените от посетителите автентичност, старинност, традиционност, локален колорит. Поведението на майстора, общуването му със зрителя в тези места е комплекс от драматургични стратегии, насочени към задоволяване на очакванията на публиката.

Иванка Петрова

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН, София

iypetrova@yahoo.com

РАБОТНОТО ПРОСТРАНСТВО В ЧАСТНИТЕ ФИРМИ КАТО МЯСТО ЗА СРЕЩА НА ПРАВОСЛАВИЕ И ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВО

Резюме: През последните 25 години както религията, така и дребното частно предприемачество в България едновременно преживяват забележителен подем. Изследването в доклада се фокусира върху някои допирни точки и взаимни влияния между предприемаческа дейност и православна религия, които се наблюдават в рамките на работното пространство в български частни фирми. Чрез примера на няколко малки предприятия от гр. София ще представя онези практики, изпълнявани в рамките на работното пространство и превърнали се в част от трудовото всекидневие, които директно са свързани с православната вяра и с отношението към църковната институция. Това са освещаването на фирмените офиси, почитането на икони и на християнски светци в работното пространство. Интересът ми е насочен към изясняване на причините за налагането на религиозните практики, а оттам и към откриване на функциите, които те изпълняват. Наред с това търся отговор на въпроса каква стойност придобива и какво място заема християнската вяра в трудовото ежедневие на фирмите и какво значение придават собственици и служители на изпълняваните религиозни практики.

Ключови думи: работно пространство, предприемачество, православие, религиозни практики

Тијана Јаковљевић Шевић
Нови Сад
tijanaj@europe.com

ЕТНО КУЋЕ: „ОПРОСТОРАВАЊЕ“ ИДЕНТИТЕТА

Резиме: Један од савремених феномена који се анализира из угла теоријске етнологије и антропологије, као и етнографске музеологије, јесте појава приватних збирки етнографских предмета. Међу њима доминирају предмети који су настајали у 19. и првој половини 20. века, као што је то случај и у званичним музејима. Збирке су углавном смештене у приватне куће грађене у истом периоду. Тиме се стварају специфичне архитектонске и амбијенталне целине, јавности доступне као „етно куће“. Најчешће се анализирају у контексту туризма, процеса етноизације или комерцијализације традиције. Такође, могу се посматрати и у контексту оперисања идентитетима. Постоји неколико праваца развоја етно кућа и збирки које презентују: као личне збирке колекционара, наслеђене и развијане породичне збирке, а затим и као збирке које су настале ангажовањем чланова локалне заједнице са циљем да прикажу њену историју и културу. Идентитети који се кроз њих провлаче крећу се у дискурсу личног идентитета, идентитета породице и локалног идентитета заједнице. Концепција поставки у етно кућама вођена је идејом да се прикаже прошлост, оно што је заборављено и непознато, па је и конструисање идентитета засновано на откривању оног што смо, у светлу онога што више нисмо, како Пјер Нора одређује овај пут идентификације. Због јасног смештања идентитета у структуру етно кућа, оне се могу посматрати као вид „опросторавања“ (*spatialization*) идентитета.

Овом приликом биће анализирани ралицити типови етно кућа на подручју Војводине и њихова пракса „опросторавања“ идентитета.

Кључне речи: етно кућа, приватна збирка, идентитет, простор, „опросторавање“.

Димитър Василев

Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей – БАН, София

di_mitr@abv.bg

НЕОБХОДИМОСТ ОТ ПРОСТРАНСТВО ЗА РАЗВИТИЕ НА КОПРИНАРСТВО

Резюме: Копринарският занаят се практикува активно в България до края на 60-те години на XX в. Един от основните елементи за съществуването му е нуждата от пространство. То е определящо за неговото развитие, затова и хората, занимаващи се с копринарство, изграждат своето жизнено пространство в зависимост от характерните специфики при отглеждането на копринени буби. Загубата или промяната на това пространство е един от факторите за постепенното изчезване на този отрасъл от поминъка на населението.

СОЦИЈАЛНО-КУЛТУРНА СПЕЦИФИКА ИМЕНОВАЊА ЖИВОТНОГ ПРОСТОРА У СРПСКОМ ПРИЗРЕНСКОМ ГОВОРУ

Резиме: Концептуализација животног простора вербализована је језичким средствима која одражавају појмовне вредности о дому као најважнијем материјалном и културном добру. Социјална компонента налази лексички израз кроз именовање врсте простора за становање и кроз номинацију просторија унутар куће. Екстралингвистички моменти, естетска и културна димензије куће и простора око куће, инкорпорирани су у семантички садржај језичких елемената којима се денотира животни простор. Организацију породице у Призрену и међуљудске односе унутар ње можемо реконструисати на основу лексичког и семантичког система српског призренског говора.

Лексеме груписане око доминанте *кућа* означавају предметну сферу која припада ширем концепту, асоцијативном пољу *простор*. Међу члановима тематске групе постоји хијерархијски инклузивни однос успостављен механизмом синегдохе. Кућа (животни простор) и делови куће стоје у релацији холоним – мероним, док се међу колокацијским саставницама развија однос комеронимије. Лексичке јединице којима се означава надређени појам (*куч'а, ко́нак, сáрај, кол'иба, ч'умез, ч'áтма*) интегрисане су у лексички скуп на основу опште функције и имају исту категоријалну вредност – објекат за становање. Даља конкретизација врши се према диференцијалним компонентама које изражавају однос делова и целине. Социјална и културна спецификација простора репрезентује се називима за делове куће (*áрем, арéмљк, и'ердек, сел'áмљк јерусали́мска sóба, áјат, дивана́на ч'áрдак, ама́мци'ик, му́твaк, кл'éт, íзба, вини́ца ч'íл'ер, ч'уму́рлук*). Велики значај придавао се локацији на којој се кућа налази и простору око куће, који су осим функционалности, морали задовољавати и естетске критеријуме (*ме́гдан мегданл'ија, ширíнљк, áч'ьк; двор, двориште, обор, авл'ија*). Међу градским светом веома се водило рачуна о хигијени животног простора. Лексикализација која прати овај домен формира тематску подгрупу са елементима који се односе на степен чистоће / нечистоће места становања и којима се изражава естетски однос према сопственом али и туђем дому (*дiздiсан, пáч', áрабат, пiс, пóган*).

Тематска група лексема са хиперсемом 'животни простор' представља језичку репрезентацију специфичних изванјезичких компонената уграђених у социјално и културно језгро датог колектива (Призрен у првој половини XX века). Екстралингвистички фактори представљени су на наивној језичкој слици света архаичним и регионално обојеним лексичким системом, који одражава начин живота и вредности одређеног културног социјума.

Кључне речи: животни простор, лексичко-семантичка анализа, српски призренски говор.

Ана Савић Грујић
Институт за српски језик САНУ, Београд
anasavic81@gmail.com

ЛЕКСЕМЕ ЗА ОЗНАКУ ГРАНИЦЕ ПРОСТОРА У ЈЕЗИКУ И КУЛТУРИ

Апстракт: У овом раду бавићемо се значењском анализом лексичких јединица којима се означавају границе простора на српском говорном подручју, са посебним освртом на призренско-тимочку дијалекатску зону. Наше истраживање засниваће се на утврђивању примарних и секундарних семантичних реализација регистрованих лексема, тј. настојаћемо да покажемо да лексеме којима се означавају границе простора могу имати конкретно (физичко) значење, али да могу развијати и секундарна значења која метафоричким путем из сфере конкретног прелазе у духовно и апстрактно.

Кључне речи: српски језик, призренско-тимочка дијалекатска област, простор, границе.

Мирјана И. Детелић
Балканолошки институт САНУ, Београд
detelic.mirjana5@gmail.com

Лидија Д. Делић
Институт за књижевност и уметност, Београд
lidija.boskovic@gmail.com

БЕЛА КУЛА И БЕЛИ ДВОРИ: КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЈА ЕПСКОГ ПРОСТОРА

Апстракт: У систему традицијске културе, усмени фолклор особен је по специфичној концептуализацији појма *кућа*. С једне стране, *кућа* атрибуцијом одступа од културног стандарда (без врата и прозора, „месната“, „на једној ножици“ и сл.), за шта примере пружају бројни усмени жанрови:

Јесу л` ово твоји двори?
Љуто уски и тијесни,
А без врата и прозора [...]
(Вук I, 153)

Јао моји двори самотвори
Кој` немате врата ни пенцера;
Само једна од земљице црне;
А друга су од јеле зелене;
А трећа су од бијела платна,
А немају кључа ни откуда.
(Беговић 211/IV)

Кућица у горици на једној ножици [печурка];
Сламна кућа, гвоздени притисци [младин венац];
Месната кућа; за вратима гвоздена мотика [уста и зуби];
Кућа без ивера [плетиво];
Кућа без врата и прозора, у којој кости и месо расту [јаје] итд.

С друге стране, боравишта јунака и њихових породица у усменој епици, нарочито у песмама старијих и средњих времена, нису *куће*, већ утврђене *куле* са разуђеном унутрашњом структуром, утврђени *градови* и – у најопштијем смислу – *двор(ов)и*. У раду се прати атрибуција *куле* (бела/танка/висока) и *двора* (бели/равни). Показује се да се основне просторне категорије посредују људским телом (девојка: бела, танка, висока), као и да се фундаменталне културне категорије (природа : култура) дефинишу комбинацијом опозитних просторних одредница (високи/равни) и опозитних полова колорног кода (бело/ црно):

КОД	ВЕРТИКАЛНО	ХОРИЗОНТАЛНО
КУЛТУРА / БЕЛО	КУЛА (бела)	ДВОР (бели)
ПРИРОДА / ЦРНО	ПЛАНИНА (црна гора)	ЗЕМЉА (црна земља)

Nikola Cekić

Univerzitet u Nišu, Građevinsko-arhitektonski fakultet

ncekić@yahoo.com

HAOSIZACIJA EKOURBARHITEKTONSKOG PROSTORA

Apstrakt: U ovom radu prikazuje se deset indikativnih ekourbarhitektonskih situacija u kojima čitamo „sile“ koje generišu proces nastajanja nefunkcionalnih, neestetičnih i neadekvatno oblikovanih fizičkih struktura koje su donele haosizaciju u prostoru. Osim toga, devastirale su identitet i istoricitet postojećih mikroambijentalnih celina i beskompromisno razorile vrednosti kulturnog nasleđa. Donele su umetničko-dizajnerski i artefaktno-prirodni-ekološki nesklad slike grada, gradograditeljske globalističke, provokativne intervencije, novi urbanitet dezintegrativnog i neorganskog karaktera – dramu grada u čijem se svakodnevlju korisnici teško snalaze. Imamo posla sa novim tehnološko-funkcionalnim promenama u stvaranju humanog prostora gde Korbizijeova teza o stanu kao mašini za stanovanje postaje, u širem smislu, primenljiva za grad i njegovo funkcionalno uređenje. Savremeni građevinski materijali sa odličnim fizičko-mehaničkim mogućnostima, posebno na početku ovog veka, usmerili su pažnju i napore projektanata ka stvaranju nestereotipnih formi, atraktivne morfologije, fasade kuća drugačijih linija i dekorativno-sceničnih površina čiji izgledi inauguriraju novu filosofiju oblikovanja u prostoru, novi duh intelektualnog vrednovanja prostora. U tom predvorju punom snažnih promena i potraga za novim raznolikim identitetom kuća, ulica, trgova i pjaceta, za novim signifikantnim definisanjem urbane forme grada, nedostaje neophodna sinteza sa prirodnim materijalima. Globalistička usmerenost u konceptualizaciji ekourbarhitektonskog prostora, stiče se utisak, stvara nove nesporazume čoveka sa zidovima u enterijernom i eksterijernom okruženju.

Ključne reči: kaos, ekourbarhitektura, prostor, oblikovanje, kulturna raznolikost, estetika.

Душко Кузовић
ВШСС Академија фудбала, Београд
dkuzovic@gmail.com

Недељко Стојнић
Институт „Јарослав Черни“, Београд
stojnic.nedeljko@gmail.com

КОНСТРУИСАЊЕ АРХИТЕКТОНСКОГ ПРОСТОРА У ТРАДИЦИОНАЛНОЈ И САВРЕМЕНОЈ КУЛТУРИ НА БАЛКАНУ

Микроклимат и простор

Апстракт: Простор је производ човека. Човек га конструише у сложенем микроклимату историјских, културних, економских и социолошких утицаја. Простор је динамична категорија. Простор је кључна компонента идентитета региона или друштва. Градивни елементи простора имају опште и регионалне особине. Елементи простора на Балкану настају као производ делатности становништва. Елементи простора могу се груписати у места, путање и оријентире. Место окупља околну природну средину према свом значају. Место има свој садржај али не мора да садржи захваћен простор. Садржај не мора бити физичка функција већ и нематеријална. Место не може да постоји само већ је укључено у мрежу. У простору постоји више категорија мрежа. Према карактеру, места се укључују у једну или више мрежа. Путање спајају једно или више места. На местима пресецања путања настају раскршћа. Оријентире могу да имају садржај, али не обавезно. Оријентире имају функцију у изградњи слике простора како на физичком тако и на духовном нивоу. Идентитет није хендикеп, већ предност.

Кључне речи: архитектура, идентитет, културно наслеђе, туризам, топографија и тло, простор, урбанизам.

САЛАШИ – ИЗМЕЂУ ИДЕАЛИЗОВАНОГ И СТВАРНОГ

Апстракт: Трансформација салашарског начина живљења, који карактерише територијална повезаност становања и привређивања у једну целину (ван насељеног места), видније се одиграла у Војводини од седамдесетих година двадесетог века и условила је једну сасвим нову слику у атару: великим делом напуштени и осиромашени салаши поред модерних фарми и угоститељских објеката. Уобличавањем резултата анкете о салашима, спроведене у Новом Саду, и истраживања салаша на примеру Бачког Петровог Села, долазимо до два модела у којима је реч салаш – оквир за више значења. Ово истраживање је обављено са акцентом на значењима појма салаш данас, под којим се подразумева идеализована слика једног прошлог времена. Идеја о повратку *на салаше* израз је не само идеје о идиличном стилу живота, већ је умногоме резултат једне нове етике, критичке свести о угрожености биодиверзитета и успостављања одговорног односа према природи, као и покушај да се у кризним временима артикулише перспектива егзистенцијалне независности.

Кључне речи: салаш, посед, кућа, комасација, атар, анкета, дескриптивни модели, животна средина, идеализовано – стварно.

Људмила Шајтинац
Београд
ljudmila.sajtinac@gmail.com

#

#

ПРОСТОРИ БАНАТСКИХ КАШТЕЛА – ОД СЕНТИМЕНТАЛНИХ ПРЕДАЊА ДО ДАНАШЊИХ ДАНА

#

#

Апстракт: #Мађарска реч за дворац [kastély] латинског је порекла и означава самостални стамбени објекат који својим спољашњим изгледом указује на привилегован друштвени положај власника. Дворци на територији Баната углавном спадају у тип пољских (руралних) двораца који су изграђени ван урбаних градских насеља, а по правилу су окружени економским зградама чија је улога била омогућавање функционисања имања током целе године. У погледу функција, дворац је био објекат за становање али и центар управљања имањем. Како су се рурална насеља током времена развијала и ширила, тако су поједини каштели постајали њихов саставни део. Данас, они се налазе близу главних саобраћајница, путева и улаза у насељена места.

Сваки од двораца има своју причу, како историјску тако и ону везану за локалне легенде. И данашња судбина им је различита, неки су у функцији државних установа а неки су у приватном власништву. Ауторка има за циљ да у раду прикаже географску, историјску, културну, етнолошко-антрополошку, привредну и естетску димензију простора банатских каштела. Поред литературе, ауторка рада користи материјал и податке прикупљене путем теренског истраживања.

Кључне речи: дворац/каштел, Банат, простор, историја, функција.

Игор Борозан
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
borozan.igor73@gmail.com

Саша Брајовић
Универзитет у Београду, Филозофски факултет
sbrajovi@f.bg.ac.rs

МАПИРАЊЕ ГРАДА: КРАЉ МИЛАН ОБРЕНОВИЋ И СИМБОЛИЧКА ТОПОГРАФИЈА НИША

Апстракт: Ослобођењем Ниша 1878. године, стекли су се услови за идејно превредновање и идеолошко уобличавање градског простора. Мапирање града и његово симболичко обележавање заснивало се и на *уписивању* топоса везаних за лик кнеза (краља) Милана Обреновића. Формирање градског језгра као церемонијалног простора династије Обреновић трајало је до 1903. године, када је окончано насилним династичким превратом. У периоду од неколико деценија град је претворен у пулсирајући простор обележен ликом краља Милана. У краљеву славу преображавани су већ постојећи топоси (Нови конак, Трг краља Милана), или су креирани нови (Споменик краљу Милану у Тврђави). Масовни медији (разгледнице, штампа...) визуелизовали су Ниш као репрезентативни домен краља Милана, посебно истичући представу владаревог тријумфалног уласка у град 1878. године. Вербална култура је допринела да се у колективну свест нација Ниш упише као збирно место сећања на краља Милана, чиме је посредно потврђена његова тапија на град. Описи краљевих перформативних наступа (посета театру, дућанима...) дефинисали су град као краљевски простор, а монарха као срж урбане легенде. Поред ужег градског језгра, и околни пејзаж дефинисан је у складу са све израженијим култом краља Милана. Монументални споменички меморијал у цркви Свете Петке у Ћурлини, подигнут 1902. године, најпознатији династички топос на територији југоисточне Србије, коначна је потврда нормирања репрезентативног простора Ниша и његове околине.

Кључне речи: Ниш, краљ Милан Обреновић, симболички топоси, церемонијални простор, вербално-визуелна култура

Тијана Борић
Универзитет у Нишу, Факултет уметности
tijanaboric@hotmail.com

ВЛАДАРСКИ ПРОСТОР: ЛЕТЊИ ДВОР У НИШУ

Апстракт: Идеја двора почива на специфичном односу према простору у контексту особеног концепта приватности и јавности у животу једног владара. Просторно уређење животног окружења носиоца власти представљало је нимало једноставан и изузетно сложен задатак који је морао подмирити читав систем многоструких конвенција и функција у складу са владарском идеологијом.

На примеру летњег краљевог двора у Нишу, посматраћемо како је утемљење летње резиденције стајало у непосредној вези са владарским идентитетом краља Милана Обреновића и његовим снажно успостављеним култом на тлу Јужне Србије.

У светлости савремених схватања двора као места становања владара и чланова његове породице и истовременог симбола институције власти, рад је фокусиран на сложен процес упросторавања владарског седишта. Истовремено, разматрамо визуелну структуру, обликовне вредности и комплексну симболику животног простора владара, одабир материјала који су у њему коришћени, процес селекције предмета који се у просторе смештају и имплементацију разрађеног система издвајања и смештања двора у средиште јавног живота државе.

Кључне речи: владарски простор, двор, Ниш, краљ Милан.

Јован Младеновић
Народни музеј Ниш
divnagorica@gmail.com

НИШКА ТВРЂАВА И РАЗВОЈ ГРАДА (фрагменти за културну историју)

Апстракт: Тема овог рада је културно-историјски аспект и значај нишке Тврђаве за потоњи урбани развој града Ниша, од њене изградње 1720. до савремености. Прати се паралелни историјски ток живота града унутар самих зидина Тврђаве описом објеката, као и израстање хришћанског језгра града на левој обали Нишаве у XVI веку, посебно етапе модернизације градског простора после ослобођења од Турака 1878. и почетак културног развоја у грађанском периоду и после Другог светског рата. Као прилози, у раду се користи илустративни материјал – старе фотографије и разгледнице, планови града и извори из књижевне историографије и публицистике.

Кључне речи: Ниш, развој, култура, Тврђава, град, градња, урбани простор.

Dimitrije Bužarovski
Univerzitet „Sv. Kiril i Metodij“ u Skoplju, Fakultet muzičke umetnosti
dbuzar@t-home.mk

OPROSTORENJE MUZIKE 21. VEKA

Apstrakt: Prostor i vreme su dve kategorije koje se sukobljavaju od samih početaka teorijskog mišljenja o muzici. Šelingovo shvatanje muzike kao vremenske umetnosti finalno je uobličeno u Hegelovim sukcesivnim vremenskim tačkama, sasvim suprotno Aristoksenovoj tvrdnji da je muzika statična, a govor dinamičan. Muzička praksa dvadesetog veka, preko serijelnih tehnika, vizuelne muzike i kolaža konkretne muzike, reafirmisala je prostornost problema. Proces oprostereanja muzike se zaokružava sempliranjem u digitalnoj muzici dvadeset i prvog veka. Digitalni zapis, pandan prostornim modusima – partituri i nosačima zvuka – gradi grafiku muzičkog dela i time konkuriše njegovom identitetu u ostalim vremenskim modusima. DJ-evi, koji superponiraju semplirane obrasce, otvaraju referencu prema muzičkim oblicima koji su i ranije kantijanski posmatrani kao prostorna komponenta muzike. Time oprostorenje muzike može da se posmatra i kroz arhitekturu dela, koja ostaje kao utisak u memorijskoj rekonstrukciji odslušanog zvuka.

MUZAK – PROSTORNA MUZIKA

Apstrakt: Epikurejski filozof Filodemus jos u antici (I vek), oponirajući pitagorejcima i njihovom etičkom tumačenju muzike, anticipira prostornost muzike postavljajući je u funkciju zabave, odnosno njenog zvučnog *background*-a. Sedamnaest vekova kasnije Kant pripisuje muzici *mane urbaniteta*, čime otvara problem prostornog širenja (zagađenja) muzike. Funkcija muzike kao pozadina zabave, ali i kao sastavni deo važnih svečanosti u životu pojedinaca, zajednica i država, u XX veku dobija novi ekonomsko-marketinški format. Nove tehnologije (počev od telharmonijuma, magnetnih nosača i radija) proširili su zvučni prostor koji je oslobođen od potrebe živih izvođača (nešto sto se već desilo sa pojavom mehaničkih instrumenata u XVIII i XIX veku). Marketing eksploatiše moć masovne kulture da bi „popularnu muziku“ postavio u funkcijy prodaje proizvoda i usluga. Tako je rođen koncept *muzak*, sinonim za komercijalno produciranu *background muziku* svih vrsta. Ovaj trend prostorne muzike se dalje razvija pojavom ambijentalne muzike, i na komercijalnom i na umetničkom nivou, i dostiže krajnje granice u savremenoj elektronskoj muzici, koja snima različite prostorne ambijente (priroda, zvuk grada), pod pretpostavkom da su oni kreativni i neponovljivi.

Ključne reči: muzak, *background* muzika, ambijentalna muzika, muzika okruženja.

Franc Curk
Niš
securk@yahoo.com

PROSTOR U LIKOVNOJ UMETNOSTI

Apstrakt: Autor bogato ilustrovanog teksta ukazuje na osnovni paradoks poimanja prostora, i s time u vezi i vremena, kroz fiziku, filozofiju, psihologiju, a pre svega kroz likovnu umetnost od praistorije do danas – od apstraktnog nedefinisanog prostora do geometrijske perspektive i natrag do apstraktnog. Paralelno sa tim procesom pojavljuju se pokušaji prikaza prostorno-vremenskog kontinuuma i korišćenje psihološkog efekata devijacijom prostora.

Саша Радојчић

Универзитет уметности у Београду, Факултет ликовних уметности

sasa.radojic@gmail.com

ИЛУЗИЈА ПРОСТОРА И СУБЈЕКТИВНОСТ

Резиме: Поређењем двају ликовних приказа истог библијског мотива (поклоњења три краља), средњовековног (из цркве св. Аполинера у Равени) и ренесансног (Диреровог), уочавају се бројне разлике, од којих она најважнија не припада иконолошко-симболичкој равни, већ је чинилац уметничког поступка. Реч је о коришћењу перспективе као средства којим се сугерише тродимензиони простор на дводимензионој површини слике. То средство користи ренесансни али не и средњовековни приказ. Према сугестији Е. Панофског, ова разлика потиче од другачијег општег схватања стварности. Уводећи перспективу као начин да произведе илузију простора у три димензије, ренесансни сликар имплицитно уводи субјективну инстанцу са чије позиције се „види“ насликани приказ. И касније промене у схватању субјективности одражавају се на ликовни приказ простора.

Кључне речи: илузија простора, перспектива, сликарство, субјективност.

Rita Fleis
Gradska biblioteka Subotica
ritafleis@gmail.com

VREME-PROSTOR DRAMSKIH UMETNOSTI PREMA ESTETIČKIM ISTRAŽIVANJIMA RADOSLAVA LAZIĆA

Apstrakt: U svojim istraživanjima estetike dramskih umetnosti Radoslav Lazić posmatra, između ostalih, i estetičku kategoriju vreme-prostor u odnosu na medij i vrstu dramske umetnosti, prema fizičkoj pojavi kretanja ljudi i predmeta u mizanscenu, koje u predstavljačkim (performativnim) umetnostima dobija značenje estetičke kategorije animacije, a potom i vrstu teatra, naime, literarni, glumački i rediteljski, kao i rediteljske partiture, stila, načina učešća konstitutivnih umetnosti u kolektivnom stvaranju dela predstavljačkih umetnosti.

Ključne reči: dramske umetnosti, estetička kategorija vreme-prostor, medij, kretanje, mizanscen.

Драган Ђаловић
Мегатренд универзитет у Београду
calovic_dragan@yahoo.com

ПРОБЛЕМ ОДНОСА МЕДИЈСКОГ И ФИЗИЧКОГ ПРОСТОРА

Апстракт: Иако је међуутицај медијског и физичког простора могуће пратити већ од настанка првих медија, ова проблематика добија посебно на значају у времену интензивног развоја масовних и нових медија, те нових медијски посредованих облика комуницирања. У тексту се испитује својеврсни просторни дисконтинуитет, који настаје у тачкама сусретања простора различитих врста, у условима када граница између физичког и медијског света постаје све више порозна.

Кључне речи: естетика, виртуелно, простор, теорија медија, теорија уметности.

Olivera Erić

Univerzitet umetnosti u Beogradu, Fakultet likovnih umetnosti

ericolja@yahoo.com

KLABING KAO PROSTORNA TEHNO-TELESNA FUZIJA ZVUKOVA I SVETLOSTI – NEKA RAZMIŠLJANJA O KREIRANJU KLABING DOGAĐAJA I PROSTORA KOJI POSTAJU PRIMERI UMETNIČKIH ATRAKCIJA I ALTERNATIVNIH AKCIJA

Apstrakt: Autorica razmatra uređenje i kreiranje klupskih prostora i događaja pomoću audio/vizuelnih interaktivnih efekata, proizvedenih upotrebom digitalnih medija i tehnologija, koji mogu postati primer „novih“ oblika alternativne umetnosti današnjeg vremena. Zvuci DJ miksera, svetlost lasera/reflektora i projekcija pokretnih slika (videa), međusobno se povezuju i dizajniraju klupski prostor. Organizacija klupskih prostora/događaja, kao i njihove virtualne reprodukcije putem društvenih mreža (www.facebook.com, www.youtube.com), utiču da današnji klabinig postane virtualni interaktivni medijski prostor komunikacije svih njegovih učesnika – organizator i klupska publika razmenjuju informacije pre i posle klupske zabave. Zasnivajući rad na teoriji profesora Žarka Paića o tehno-estetici, koja je određena interaktivnošću, umrežavanjem i novomedijskom komunikacijom, autorka analizira nekoliko primera klabiniga, kao što su *Love District*, *Serbia Wonderland Festival*, *Mad Belgrade*, *Freedom of Music Serbia*. Pozivajući se na stavove iznete u knjizi *Umetnost i alternativa* Milene Dragičević Šešić, u kojoj se neke dramske i likovne umetničke forme opisuju kao društvene, političke, alternativne akcije (pozorište animacije, ulično pozorište, hepening, performans), rad, isto tako, predstavlja ideje kreiranja klupskih prostora/događaja koji postaju umetničke atrakcije i alternativne akcije. Kroz interpretaciju mišljenja Milene Dragičević Šešić o umetnosti i alternativni, prisutnih na jugoslovenskom kulturnom području i u svetu od 60-ih do 90-ih godina prošlog veka, ovaj rad pokušava još i da odgovori na pitanja: Da li danas postoji težnja za (umetničkom) alternativom?; Ako je alternativa i dalje prisutna, kako je sada treba prezentovati i prikazivati? U radu se predlaže uređenje klupskog prostora efektima dobijenim digitalnim umrežavanjem uređaja (DJ mikser, laseri, reflektori), koji se mešaju sa predimenzioniranim videom (projekcijom pokretnih slika) emitovanim iza DJ-a i publike, tako da su svi učesnici događaja okruženi digitalnom slikom od 360 stepeni. Pored toga, umetnici, glumci, plesači, akrobate i skejteri animiraju prostor klabiniga svojim telesnim performansima, plesom i skejtbord trikovima. Tako svi učesnici klabiniga igraju uz svetlosne pulsacije lasera, reflektora, disko kugli, digitalnih slika, zajedno uskladjeni u ritmu DJ tehno seta. Na kraju, u radu će se prezentovati foto beleške klabiniga umetnika Srđana Veljovića, zasnovane na odsjajima reflektora koji, rasuti u snopovima ili titrajima, prožimaju i menjaju klupski prostor u kome se odvija tehno događaj.

Ključne reči: klabinig događaj, klupski prostor, digitalni uređaji, društvene mreže, svetlosni prostor, alternativna umetnost.